

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СКОРОЧЕНИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ

SOME ASPECTS OF THE RESEARCH OF ABBREVIATED TERMINOLOGICAL UNITS IN THE ECONOMIC SPHERE

Шелепкова І.М.,

orcid.org/0000-0001-9431-4868

*старший викладач кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця*

Інтерес до терміна та економічної термінології став однією з прикмет сучасної дійсності. Про це, зокрема, свідчить той факт, що економічна тематика посідає важливе місце не тільки під час ділової комунікації, але і в повсякденному житті пересічної людини.

Вивчення проблем термінології, визначення її місця у структурі мови є одним із актуальних завдань сучасної науки. Термінологія кожної окремої галузі засвідчує її досягнення на певному етапі історії народу і відображає перспективи подальшого розвитку.

Необхідність подальшого детального вивчення термінології української мови зумовлено, з одного боку, активним розвитком української термінології, що в повному обсязі ще не досліджено, а з іншого – потребою багатоаспектного вивчення всіх складників системи української мови, виявлення особливостей їх структури і функціонування, закономірностей їх взаємозв'язків.

Серед пріоритетних проблем сучасної української лінгвістики вбачається проблема економічної термінології. Сьогодні з'являються численні актуальні видання з економіки, менеджменту і маркетингу, лізингу і консалтингу і аудиту. У цих умовах не могло не виникнути підвищеної уваги до того, що активно формується економічною терміносистемою, що обумовлює, як нам здається, актуальність вибраної теми.

Слід зазначити, що економічні проблеми розглядаються і аналізуються не тільки у виданнях, розрахованих на фахівців, але і у виданнях, орієнтованих на масового читача, що і спричинило широке використання економічної термінології поза професійної сфери. Отже, можна говорити про процес актуалізації економічної термінології в сучасній українській мові, а тому метою дослідження є системний аспект економічної термінології із більш детальним аналізом закономірностей скорочень термінологічних одиниць в економічній сфері.

У зв'язку з означеним можна визначити й основну проблематику такого дослідження: установлення основних чинників, що сприяють змінам у термінології; з'ясування рівнів, на яких відбуваються найпомітніші зміни, а також проведення дослідження в галузі абрєвіатурного словотвору в мові економістів та виведення єдиної класифікації скорочених термінологічних одиниць в економічній сфері.

Ключові слова: термін, термінологія, економічна термінологія, економічна сфер, абрєвіатури, скорочення, термінологічні одиниці.

Interest in the term and economic terminology has become one of the signs of modern reality. This, in particular, is evidenced by the fact that economic topics occupy an important place not only during business communication, but also in the everyday life of an average person.

Studying the problems of terminology, determining its place in the structure of language is one of the urgent tasks of modern science. The terminology of each individual field attests to its achievements at a certain stage of the nation's history and reflects the prospects for further development.

The need for further detailed study of the terminology of the Ukrainian language is due, on the one hand, to the active development of Ukrainian terminology, which has not yet been fully explored, and on the other hand, to the need for a multi-faceted study of all components of the Ukrainian language system, to identify the peculiarities of their structure and functioning, and the regularities of their relationships.

Among the priority problems of modern Ukrainian linguistics is the problem of economic terminology. Today, numerous topical publications on economics, management and marketing, leasing and consulting and auditing appear. In these conditions, it was inevitable that increased attention should be paid to what is actively being formed by the economic term system, which determines, as it seems to us, the relevance of the chosen topic.

It should be noted that economic problems are considered and analyzed not only in publications aimed at specialists, but also in publications aimed at a mass reader, which caused the wide use of economic terminology outside the professional sphere. So, we can talk about the process of actualization of economic terminology in the modern Ukrainian language, and therefore the aim of the study is the systemic aspect of economic terminology with a more detailed analysis of the regularities of abbreviations of terminological units in the economic sphere.

In connection with the above, it is possible to define the main problems of such research: establishment of the main factors contributing to changes in terminology; clarifying the levels at which the most noticeable changes occur, as well as conducting research in the field of acronym word formation in the language of economists and deriving a unified classification of abbreviated terminological units in the economic sphere.

Key words: term, terminology, economic terminology, economic sphere, abbreviations, abbreviation, terminological units.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сьогодні особливого значення набуває аналіз економічних термінів, у тому числі й їх скорочень, тому що вони використовуються не лише у професійній галузі фахівцями економічної справи, але й у повсякденному житті пересічними людьми. Однак, незважаючи на те, що економічні терміни та їх скорочення дуже поширені, недостатньо вивченими залишаються багато аспектів.

Вивчення проблем термінології, визначення її місця у структурі мови є одним із актуальних завдань лінгвістичної науки. Термінологія кожної окремої галузі засвідчує її досягнення на певному етапі і відображає перспективи подальшого розвитку.

Слово «термін» прийшло до нас ще з античних часів. У латинській мові означало межу або рубіж. Сьогодні терміном називають: 1) деякі групи лексики та діалектології; 2) групи лексики, пов'язані з професією людей, крім науки та техніки; 3) спеціальну лексику промислів та ремесел; 4) спеціальну лексику науки, техніки, сільського господарства; 5) наукові терміни (тобто власне терміни) тощо.

Тож багатозначність і неоднозначність призводить до плутанини й неоднозначності у трактуванні поняття «термін».

Мовознавці зазначають, що провести чітку межу між термінологією і загальноновживаною лексикою досить складно: між ними розміщена так звана перехідна зона, де відбувається активна взаємодія між термінами й нетермінами.

Результатом таких взаємодій стають системні переходи лексики з одних сфер в інші: загальноновживані слова переходять до сфери термінології (термінологізація), а терміни – до загальноновживаної лексики (детермінологізація).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Зазначимо, що термінологія вже давно стала об'єктом дослідження як зарубіжних (Ойген Вюстерн, Віктор Виноградов, Дмитро Лотте, Микола Баскаков, Олена Земська, Валерій Даниленко [1], Олександр Реформатський [4], Олександра Суперанська [5]), так і українських (Ірина Кочан [2], Таміла Панько [3], Любов Струганець) дослідників.

Підсумовуючи погляди дослідників, виділимо такі ознаки терміна:

1) термін однозначний (Р. Будагов, Т. Секунда), має тенденцію до однозначності (В. Даниленко, Л. Кутіна), однозначний у межах певної термінологічної системи (О. Реформатський, Т. Панько);

2) термін точний та байдужий до контексту (Т. Секунда, О. Толикіна);

3) значення терміна дорівнює поняттю в обсязі пізнаного (О. Вюстер);

4) термін стилістично нейтральний (О. Реформатський);

5) термін системний. Однак системність терміна розуміють по-різному. Одні автори вбачають у ній класифікаційну сутність (І. Ковалик, В. Даниленко), інші вважають, що термінові властива системність словотвірна (Л. Канделаки, Л. Лагутіна). На думку третіх, системність терміна є подвійною: як елемента терміносистеми і як елемента системи мовної (О. Реформатський, Т. Панько);

6) наявність у терміна чіткої дефініції (майже усі дослідники);

7) у терміна не повинно бути синонімів чи омонімів (у межах однієї терміносистеми). Із працями В. Даниленка [1] у літературу увійшла протилежна точка зору, згідно з якою синонімія в термінології розглядається як природний вияв законів розвитку літературної мови;

8) у багатьох термінологічних дослідженнях суттєвою ознакою терміна була його короткість (стислість) у плані вираження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Аналіз проблеми утворення та функціонування скорочених мовних одиниць в українській та англійській мовах економістів можливий за максимального залучення до дослідження низки дисциплін, що перебувають на межі вивчення лінгвістичних проблем.

У статті розглянуто роботи в галузі термінології та терміносистеми для позначення низки характеристик, яким повинні відповідати терміни і які будуть використані для аналізу, а саме: економічні терміни та їх скорочені деривати.

Скорочення мовних одиниць як складний багатоконпонентний процес є цікавим для лінгвістів з давніх-давен, проте вивчення цього питання має деякі труднощі, пов'язані з визначенням поняття «скорочення» і розмежуванням його з поняттям «аббревіатура».

Постановка завдання. На сьогодні є актуальним визначення підходу до класифікації аббревіатур. Досі немає єдиної точки зору стосовно цієї проблеми, однак у роботі ми розберемо основні теоретичні концепції та погляди у цьому питанні для проведення дослідження в галузі аббревіатурного словотвору в мові економістів та виведення єдиної класифікації скорочених термінологічних одиниць в економічній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Терміни, як правило, є чіткими та лаконічними елементами мови. Зазвичай, вони чітко і однозначно називають предмет або явище економічної дійсності. Однак існує чимало досить складних найменувань (різних угод, міжнародних організацій, методик економічного аналізу тощо), до складу яких входить чотири-п'ять і більше компонентів. У зв'язку з цим у економічній термінології спостерігається тенденція до скорочення повних найменувань.

Якщо аббревіація, наприклад, у військовій термінології пов'язана з прагненням зашифрувати інформацію, а скорочення в мовах програмування кодують і структурують дані, то тенденція до скорочення в економічній термінології пов'язана, переважно, з темпом розвитку економіки і прагненням до скорочення тимчасових витрат та економії мовних засобів. Щодо утворення економічних термінів спостерігається тенденція до багатокомпонентності.

В економічній сфері термін утворюється мотивовано, тобто спочатку виникає деяке спеціальне поняття, а потім знак для його позначення. Варто зазначити, що сучасна світова економіка розвивається особливо динамічно: з'являються нові винаходи, виникають раніше не вивчені економічні процеси та явища, утворюються різні напрямки економічного знання, що вимагають їхньої номінації.

Отже, економічна термінологія динамічно розвивається і постійно оновлюється, а тому не можна стверджувати, що терміносистема економіки стала.

Але це не означає, що економічні терміни постійно змінюються і не мають внутрішньої системи, але це означає, що економічна терміносистема регулярно оновлюється (додаються нові терміни, вводяться нові поняття, регулюється і семантична структура).

Економічні відносини, що інтенсивно розвиваються, неодмінно спричиняють і зміну у мовній поведінці в діловій комунікації. Отже, економічна термінологія – це своєрідна система, яка потребує пильного спостереження та всебічного аналізу.

Тенденція до скорочення термінів, зокрема економічних, була і залишається однією з найважливіших рис як української, так і англійської мови. Дедалі більше слів утворюються шляхом скорочення. При цьому гостро постає питання про розмежування понять «скорочення» та «аббревіатура».

Розглянемо підходи до цієї проблеми, де значний інтерес становлять роботи американських лінгвістів. Вчені спочатку сконцентрували осо-

бливу увагу на зростаючій кількості скорочень, окремі коментарі починають з'являтися у лінгвістичних книгах та статтях, але скорочення не отримали належної уваги.

Так Адам Маккай [Makkaï] стверджував, що процес словотвору, результатом якого є скорочення, відбувається у межах стратифікаційного корпусу. А також вчений говорив про світову тенденцію до скорочень, наводячи численні іншомовні приклади у межах теоретичного опису, але при цьому не було чіткого розмежування понять «скорочення» та «аббревіатура».

Американський мовознавець, лексикограф, автор Американського словника англійської мови Ной Вебстер ще в 1850 пропонує ввести три види «аббревіатур», прикладами яких можуть бути такі типи утворень:

1) *Gen.* < «Genesis», 2) *USA*, 3) *\$* < «dollar».

Подібні скорочення можна було б описати так:

1) *усічення*, 2) *ініціальне скорочення*, 3) *графічне скорочення*.

Але придуманий дослідниками Лабораторії Белла термін «акронім», вперше опублікований у лютому 1943 року в американському журналі «Нотатки та питання» і зафіксований словниками у 1947 році, викликав термінологічну плутанину. Так з'явилися три точки зору:

1) аббревіатура і акроніми – це різні категорії (Ной Вебстер);

2) аббревіатура – це підклас акронімів (Леонард Блумфільд);

3) акроніми – це підклас аббревіатур (Отто Есперсен).

Дж. Алджо [Algeo] у своїх дослідницьких роботах послідовно вдосконалив поділ, запропонувавши п'ять класифікаційних елементів, що охоплюють увесь лексикон: запозичення, скорочення, складені скорочення (афіксація і з'єднання), словоскладання та зміщення (виділення частини).

Було запропоновано такі три типи скорочень: «акроніми» (термін для аббревіатур та акронімів), *бек-утворення* та *усічення* (зі словоскладаннями, що визначаються як складання кількох усічень).

Деякі дослідників вважали, що:

– аббревіатура: загальний термін для усічень;

– акроніми: охоплюють акроніми та ініціальні аббревіатури;

– словоскладання: складання одного слова з іншим.

Варто зазначити, що більшість учених, які вважають поняття «скорочення» та «аббревіатура» синонімами, називають поняття «аббревіатура» запозиченням, яке при цьому має таке ж смислове навантаження, як поняття «скорочення».

Однак ряд лінгвістів вважають за необхідне розмежувати ці поняття, пропонуючи вважати абрєвіатурами такі типи скорочень, які утворені усіченням певної морфєми або утворені з ініціальних літер терміносполучень. Однак різні словесні усічення (еліпсис) пропонується вважати скороченнями.

У такому підході не зрозумілі підстави виділення відмінностей скорочення та абрєвіатури, що може створити плутанину у їхній класифікації.

І якщо вважати скороченням тільки словесні усічення, тоді незрозуміло куди можна віднести змішані, гібридні способи утворення скорочень, якщо за критерієм у такому науковому підході такий тип скорочення можна віднести і до одного, і до іншого виду.

Важливою особливістю скорочень є їх стійкість у мові. Скорочення – це метод деривації, тобто утворення нового слова, тому скорочення має статус слова. При цьому воно може вживатися в різних синтаксичних конструкціях, виконувати різні синтаксичні функції, а також оформлятися за морфологічними законами конкретної мови, а саме: набувати форму множини, змінюватися за відмінками, використовувати засоби транслітерації:

– *НАТО* (NATO – North Atlantic Treaty Organization – з англ. Північно-атлантична договірна організація); *НАТО повідомило* – середній рід (набуто за зовнішньою подібністю до іменників середнього роду);

– *ЮНЕСКО* (UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization);

– *ОПЕК* (OPEC – The Organization of the Petroleum Exporting Countries);

– *ЄЕС* – Європейська економічна спільнота, або Європейське економічне співтовариство (EEC – European Economic Community).

Якщо йдеться про скорочення термінів, то такі стійкі мовні одиниці зрозумілі у своєму термінологічному полі, не вимагають розшифрування, мають чітке визначення. Що не можна сказати про так звані авторські скорочення, які без пояснення неможливо правильно і безпомилково використовувати. Це насамперед стосується термінологічних скорочень, що мають статус слова.

Одним із найважливіших аспектів дослідження скорочених одиниць є визначення причин їхнього утворення. У цьому питанні також немає єдиної думки вчених-дослідників, проте можна виділити деякі аспекти.

Однією з ймовірних причин утворення скорочень мовних одиниць є принцип економії мовних

засобів, за яким відбувається скорочення звучання слова або словосполучення.

Французький лінгвіст Андре Мартіне вважав економію зусиль (або закон економії зусиль) головним чинником еволюції мови, яка і лежить в її основі.

Аналізуючи мову та особливості її розвитку, зазначимо, що низка корпоративних об'єднань з метою економії часу і сил скорочують терміни, які вони використовують, а ті, в свою чергу, стають при цьому загальноживаними.

Як приклад, скорочення термінів у галузі комп'ютерних технологій:

IT (IT – information technology).

Унаслідок появи та розширення мережі інтернет виникло таке явище, як віртуальне спілкування.

На просторах цієї мережі утворюються різні групи за інтересами, члени яких спілкуються на теми, що їх цікавлять, для отримання нових знань, передачі досвіду, реалізації всіляких опитувань, вивчення практичної сторони важливих теоретичних знань тощо.

Безліч робіт, присвячених дослідженню особливостей організації спілкування в мережі інтернет, вказують на факт значного прагнення до скорочень. Економія зусиль при наборі тексту за допомогою електронних пристроїв, економія часу, витраченого на письмову фіксацію думки, зумовлює тенденцію до скорочення мовних одиниць на письмі.

Будь-який форум, тематичний чат, група за інтересами в соціальних мережах мають свої скорочення, а найчастіше і цілий список скорочень, що використовуються:

– виконавчий директор (CEO – Chief Executive Officer);

– фінансовий директор (CFO – Chief Financial Officer);

– директор з маркетингу (CMO – Chief Marketing Officer);

– сертифікований фахівець у галузі фінансового обліку (CPA – Certified Public Accountant);

– рахунок (ACCT – Account);

– фактична вартість (ACV – Actual Cash Value);

– собівартість реалізованої продукції (COGS – Cost of Goods Sold);

– валовий прибуток (GP – Gross Profit);

– прибутки і збитки (P & L – Profit and Loss);

– готівкою при отриманні (COD – Cash on Delivery);

– стратегічний план (SP – Strategic Plan).

Низка вчених-лінгвістів все ж таки називають найважливішими причинами утворення

скорочень – власне мовні, до яких належать мовні традиції конкретних мов, спільність цих традицій, контекст утворення скорочень (скорочень в одному термінологічному полі), зрозумілість правил їх утворення, частота вживання окремих слів, які можна скоротити і вживати в мові без складнощів перекладу.

Розглянемо деякі підходи різних авторів до типологізації способів скорочень термінів та терміносполучень. Варто зазначити, що єдиної точки зору немає. Кожна класифікація має свої особливості і може доповнюватися іншими, раніше не виявленими способами утворення скорочених елементів.

Автори роботи «Сучасна українська літературна мова» за редакцією Марії Яківни Плющ розрізняють три типи аббревіатур:

1. Складовий тип – це складноскорочені слова, утворені усіченням основ кількох слів.

2. Змішаний тип – це складноскорочені слова, утворені поєднанням усіченої початкової основи (одного чи двох) з цілим словом.

3. Ініціальний тип – це утворення складноскорочених слів від початкових звуків чи букв. Тобто ініціальний тип автори поділяють на підтипи: звуковий та буквений.

Звуковий підтип складають слова, утворені поєднанням початкових звуків слів. Особливість слів звукового типу та, що вони читаються як звичайне слово:

ЄЕС – Європейська економічна спільнота (ЕЕС – European Economic Community).

Буквений підтип складають слова, утворені від назв початкових букв слів (слово вимовляється за назвами букв):

СП – еСПе – стратегічний план (SP – Strategic Plan).

Деякі вчені виділяють такі способи скорочення слів:

- 1) ініціальний спосіб утворення скорочень;
- 2) морфемний спосіб утворення скорочень;
- 3) гібридний (що поєднує в собі ознаки попередніх двох) спосіб утворення скорочень.

Ініціальний спосіб – найпоширеніший спосіб утворення скорочень, при якому повна генеративна одиниця скорочується у своїй формі до перших ініціалів (літер або звуків), які поєднуються в єдине слово (вони можуть вимовлятися окремими буквами, так і єдиним словом, утвореним в результаті поєднання ініціалів вихідного словосполучення).

Морфемний спосіб утворення аббревіатур – це процес скорочення слова або словосполучення до окремої морфемі або морфем, які є основою для появи нової мовної одиниці, семантично обумовленої основою, від якої вона утворена.

Інші вчені, розглядаючи мовні скорочення, виділяють чотири типи.

Перший тип – літерні скорочення. Це такий тип скорочень, у якому відбувається складання ініціальних букв елементів складних терміноутворень. Автор сюди не відносить додавання кількох скорочених основ, а лише ініціальні скорочення, що становлять додавання перших ініціалів елементів словосполучення, що є основою для скорочення.

Другий тип – це складові скорочення. Тут утворення скорочень відбувається при додаванні початкових складів (або перших букв) елементів терміносполучення. Такі аббревіатури вимовляються як єдине слово.

Третій тип скорочень – буквено-звукові скорочення. Це такий тип скорочень, коли поєднуються перші чи кінцеві елементи терміносполучення. Сюди належать такі процеси, під час яких для зручності вимови або з метою мовної економії стягується ряд приголосних звуків.

Четвертий тип скорочень – усічення. Це такий спосіб аббревіації, при якому відбувається поєднання кількох усічених основ в єдине слово.

Детальну класифікацію аббревіатур наведено в роботі «Лексика і фразеологія» за редакцією Івана Білодіда [6, с. 252]:

1. Складноскорочені слова, утворені з початкового складу (або початкових складів) першого компонента й цілого другого компонента словосполучення.

2. Складноскорочені слова, утворені з початкових частин двох або кількох компонентів синтаксичного словосполучення.

3. Складноскорочені слова, утворені з початкової частини першого компонента (або перших компонентів) словосполучення і початкової або кінцевої частин другого компонента, в якому середню частину пропущено.

4. Літерні аббревіатури – такі, які утворено з назв початкових букв компонентів синтаксичного словосполучення.

5. Звукові аббревіатури – такі, які утворено з початкових звуків слів повної назви.

6. Звукові аббревіатури, складовою частиною яких є звуки і цифри.

7. Складноскорочені слова, утворені з початкової частини першого компонента і звукової аббревіатури інших компонентів синтаксичного словосполучення.

8. Складноскорочені слова, утворені з літерної аббревіатури кількох перших компонентів і початкової частини останнього компонента синтаксичного словосполучення.

9. Складноскорочені слова, утворені з літерних абревіатур першого і третього компонентів і початкового складу другого компонента синтаксичного словосполучення.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, розглянуті точки зору на процес абревіації дозволяють зробити висновок про те, що скорочення як мовне явище є складним багаторівневим процесом.

Як і в багатьох інших мовних явищах тут зустрічаються винятки. Цим утруднюється і вибір критерію щодо класифікації скорочених одиниць і, відповідно, складання самої цієї класифікації.

Розглянуті раніше підходи до проблематики класифікації абревіатур практично не враховують такі явища, як уніфікація термінів та скорочень термінів унаслідок глобалізації світових відносин, явища запозичення не лише повних термінів, а й скорочених їх структур.

Особливості словотвору та процеси, що відбуваються в результаті мовних контактів, досліджувало багато вчених, проте істотних результатів щодо процесу запозичення скорочених мовних одиниць не виявлено.

Універсальні правила, а також низка специфічних рис, притаманних процесу абревіації, разом із явищем запозичення мовних одиниць безпосередньо впливають на структурні особливості запозичення іншомовних скорочених мовних одиниць, які не отримали належного теоретичного опису і не враховуються в класифікації скорочених дериватів, але є важливою рисою багатьох терміносистем.

Жодна класифікація не може мати універсальний характер, тому що на прикладі окремих терміносистем з її особливостями можуть виявлятися та доповнюватися раніше не описані способи скорочень (точніше їх типи та підтипи).

Важливу роль відіграє також зібраний матеріал, на основі якого проводиться структурування скорочень за способом їхнього утворення, виникнення нових мовних тенденцій, що впливають на утворення мовних одиниць.

Отже, класифікація абревіатур є досить складним процесом, що вимагає враховувати вплив багатьох чинників і становить значний дослідницький інтерес у межах вивчення найважливіших мовних явищ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Даниленко В. П. Русская терминология : опыт лингвистического описания. М. : Наука, 1977. 246 с.
2. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові. Л. : Вид-ий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. 520 с.
3. Панько Т. І. Від терміна до системи. Львів : Вища школа. Вид-во при Львівському університеті, 1979. 146 с.
4. Реформатский А. А. Введение в языковедение. М. : Просвещение, 1967. 544 с.
5. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология : вопросы теории. М., 2012. 248 с.
6. Сучасна українська літературна мова. / За ред. І. К. Білодіда. Кн. 5. Лексика і фразеологія. К. : Наук. думка, 1973. 439 с.